

Alapvető kérdések

Egyre másra felmerülnek olyan a médiát is megjáró ügyek, amelyekben a fenntartók, hatóságok, ágazati minisztériumok felelőssége, mulasztása, tévedése vagy értelmezési problémái, vitái okoznak a családokat, szegénységet érintő kérdésekben konfliktusokat, megoldatlan helyzeteket, igazságtalannak tűnő intézkedéseket, döntéseket. Ahhoz, hogy el tudjuk dönteni vajon ténylegesen mi történt, jóval többet kellene tudnunk ezeknek az ügyeknek a háttéréről, de ezek rendre feltáratlanok, ismeretlenek maradnak. Az esetek egy jelentős részében tapinthatóan politikai szempontok, helyi, regionális, vagy éppen országos érdekkonfliktusok, szakmai, emberi féltékenység, félreértés, ismerethiány akadályozza az ügyek tisztességes és átlátható rendezését. E közben az érintettek, kliensek, potenciális kliensek, családtagok, szűkebb-tágabb környezet védtelen és még inkább kiszolgáltatott helyzetbe kerül. Ez nem újdonság, de nehezen tolerálható. Fokozza ezt a nehezen elfogadható helyzetet azoknak a nehezített pozíciója, akik a családokkal, gyerekekkel közvetlenül dolgoznak: a szakembereket, intézményeket. Ha komolyan gondoljuk az emberi, gyermeki jogokon alapuló szociálpolitikát, gyermekvédelmet, politikát, meg kell vizsgálnunk néhány alapvető problémát ezzel kapcsolatban és fel kell oldani ezeket valamilyen módon. Ellenkező esetben állandósítjuk azt a mára kialakult helyzetet, hogy a róka fogta csuka csapda felmentést ad mindenki számára a fel- és megoldhatatlan segítői magatartásra, hozzáállásra, nemegyszer kiégettségre, cinizmusra, felkészületlenségre, tétlenségre.

Az alábbiakban megkísérlem vázlatosan meghatározni azokat a kérdéseket, amelyeket alapvetőnek érzek ahhoz, hogy a gondolkodás elindulhasson, és lehetőség nyíljon egy szélesebb körű vitára arról, mi az akadálya az igazi megoldásoknak. Nem vagyok naiv, vagy álnaiv, nem gondolom, hogy ne volna nyilvánvaló, hogy sok tekintetben nyílt titok azoknak az okoknak a mibenléte, amelyek akadályozzák akár a tisztázást is – de úgy vélem lassan a rendszer elviselhetetlen diszfunkciójához és akár összeomlásához is vezethet, ha nem történik valami. Lehet persze azt is mondani – hallottam nagy tekintélyű szakember politikustól –, hogy túlságosan sötétben látom a helyzetet, rengeteg jó példa és helyi innováció bizonyítja az ellenkezőjét, én mégis azt vallom, hogy a rendszerszerű, üzemszerű működéshez nem támaszkodhatunk a kényszerből, egy-egy helyen szerencsével megoldott sikerekre, mint ahogy nem tekinthetjük általánosan elfogadhatónak, és jó esetben nem is hivatkozunk azokra a családokra, akik végül segítség nélkül, vagy annak ellenére lábton tudtak maradni, túléltek kríziseiket.

A szociális szakmai listán folyó internetes diskurzusok számomra erőteljesen jelzik ezt a problémát egy – a gyermekvédelminél – szélesebb kontextusban. Aki olvassa, tudja miről beszélek, aki nem és módja van, olvassa el (szocialis.szakma@primlista.hu). Ha nincs rá módja, az is ok lehet a gondolkodásra: vajon jól van-e ez így?

1. A Gyermekvédelmi törvény előkészítése óta kérjük, bizonyítjuk, hogy az szolgálja a családok, gyerekek – de a szélesebb közösség – érdekeit is, ha a gyerek és a gondozáshoz, ellátáshoz szükséges pénz együtt mozog: vagyis, ha megszűnik az a helyzet, hogy amennyiben a gyereket kiemelik a családjából, akkor a helyi önkormányzatoknak nem kell fizetniük a gyerek intézményi elhelyezéséért, mert ez a főváros, a megye és a központi költségvetés közös feladata. Mindenki számára látott és tudott módon ez erőteljes ellenérdekeltséget teremt a törvény végrehajtásában, a családok, gyerekek érdemi segítésében. Amíg a gyerek otthon él, az önkormányzat intézményei és szakemberei kötelesek az alapellátás keretében minden lehetséges segítséget megadni. Ha úgy ítélik meg, hogy minden megtörtént, mégsem megnyugtató a gyerek helyzete, a jegyző javasolja a kiemelését a gyámhi-

vatalnak. Sajnos gyakran sem az alapellátás tényleges megtörténte, sem érdemi dokumentálása nem kell ahhoz, hogy a kiemelési javaslat alapján a gyámhivatal intézkedjen. A leggyakoribb érv: nincs az önkormányzatnak lehetősége a lakhatás, a szükséges segítség biztosítására, nem vállalják a felelősséget, hogy a gyerekek komoly baja essék, ezért inkább a törvényi előírások teljesülése híján is kiemelik a gyereket a családjából. Ez azt jelenti, hogy a helyi ellátást – részben – személyi, anyagi feltételek hiányában nem nyújtó szolgáltatók helyett a gyerek a jóval drágább, és elsősorban a gyerek átmeneti kimentésére szolgáló szakellátásba kerül. Sem a probléma nem oldódik meg, sem a sok pénzt nem használtuk fel jól és eredményesen. Az alapellátás „elégéses és jó” módja többnyire nem tisztázott, nem tudjuk, hogy az önkormányzatok milyen módon használják fel a normatívát, nem ismerjük, hogy milyen formális és informális megállapodások köttetnek arról, hogy mi a jó és mi az elfogadhatatlan mennyiségű, minőségű segítségnyújtás.

2. Ha a jogszabály szerinti kötelezett, a helyi önkormányzat nem képes, nem akar megfelelő színvonalú segítséget adni a szülőnek, gyerekeknek, családnak, és ez érv a kiemelésre, akkor hogyan várhatja el a családtól, hogy együttműködjön a szolgáltatókkal, és oldja meg maga a megoldhatatlant? Ha ezt nem teszi, elveszik a gyereket. Másképpen, ha a családra nézve kötelezőek a jogszabályok, együttműködési követelmények, a körülmények megváltoztatása, a „társadalmi normák” ismerete és betartása, akkor ugyanezek a szabályok miért nem kérhetők számon a jogalkalmazókon, az önkormányzatokon, intézményeiken, szakembereiken?

3. Miért várjuk el a családtól, családtagoktól, hogy jogkövető magatartást tanúsítsanak, tartsák be a szabályokat, próbáljanak meg megoldásokat találni, ha azok a segítők, intézmények, hivatalok, akiknek ez a dolguk, nem végzik el a saját feladatukat, és tehetetlenül széttárik a karjukat, pénz és egyéb forráshiányra hivatkozva, ezzel takarózva? (Az egyik képes női hetilap könnyeket fakasztó cikkben számol be arról, hogy egy vállalkozó megvett egy házat annak a

vak anyának, aki 3 gyermeket – köztük egy súlyosan fogyatékos – nevel, mert volt férje bántalmazó magatartása miatti hajléktalansággal való veszélyeztetettsége okán az önkormányzat elvenni készül a gyerekeit. Miért nem merül fel az a kérdés az újságíróban, az olvasóban, a hatóságokban, szakemberekben, hogy nem ez a megoldás?! Közbotránynak kellene kitörni, ha ez lenne a helyi önkormányzat lépése!

4. A Gyvt. kimondja¹, hogy gyereket csak különösen indokolt esetben lehet a családjától, anyjától elválasztani 12 éves kor alatt. Meg kellene pontosan határozni, és szakmai konszenzusra jutni, hogy ez mit jelent. Ugyancsak jóval alaposabb körülírást kellene adni arról, hogy mit jelent az az elv, miszerint, „kizárólag anyagi okokból” nem lehet kiemelni gyereket a családjából. A szakmai szervezeteknek, az ágazati minisztériumnak a mainál sokkal pontosabban és részletesebben le kell írnia, hogy ez mit jelent és sok példával alá is támasztani ezt. Nem egyértelmű sem az értelmezés, sem pedig a gyakorlat abban, hogy a szegénység, az ellátatlanság – hajléktalanság, éhezés, fűtés hiánya, hiányos ruházat – önhiba és/vagy a gyermek veszélyeztetettségét jelentő elhanyagolás-e: mikor az, miért és milyen mértékben. Anyagi vagy nem anyagi ok, mert különben bármit lehet tenni.

5. Nem tisztáztak és nem körülírtak azok a szakmai szabályok, eljárások, protokollok, jó gyakorlatok, technikák, amelyek a hatékony és az emberi, gyermeki jogokat tiszteletben tartó családgondozás, esetgondozás kereteit adhatnák. Tetszőleges, esetleges, értékelhetetlen, számonkérhetetlen éppen ezért a végzett tevékenység, és teljesen önkényesen, a valódi bizonyítás híján is hozhatók döntések, intézkedések. Nehezen kérhető számon az ellátó rendszeren az elmaradt több évtizedes jó gyakorlat, de a családokon sem kérhetőek számon azok a ki nem alakult, el nem sajátított készségek, képességek, a nem megfelelő életvitel, ha nincs esély

ezek elfogadható megismerésére, begyakorlására, az emberi méltóságot, az egyéni szükségleteket és tradíciókat, lehetőségeket figyelembe vevő keretek között. Esélytelen a hatékony segítőmunka, ha nem ismerjük, nem tudjuk elfogadni, megérteni azokat, akiknek segíteni akarunk, akikkel együtt akarunk működni. Ha elfogadható és tolerált az, hogy „mindenki a maga szerencséjének a kovácsa”, és „mindenki tudja”, hogy mik a jó normák, értékek, életvezetési technikák, gyereknevelési módszerek, akkor nincs esély a jelenlegi, lassan robbanásveszélyes helyzet megváltoztatására. Mindenkit arra biztatok, folytasson erről diskurzust a környezetében élő szakemberekkel, segítőkkel. Meg fog döbbsenni, hogy milyen zavaros, körvonalazatlan, előítéletekkel, súlyos értékzavarokkal és feldolgozatlan saját élményekkel terhelt lesz az eredmény sok esetben az egyes emberek esetében is. Arról pedig még nehezebb lesz optimista képet kapni, hogy egy szervezet, hivatal dolgozói vajon egységes, egyeztetett képpel rendelkeznek-e, például az elvárások, a szakmai megközelítés terén. (Lakásotthonos nevelők továbbképzésén szembesültünk azzal, hogy az ott dolgozók nem értik, miért kellene saját magukról, életfelfogásukról, attitűdjeikről beszélgetni, ennek meglátásuk szerint semmi köze a gyerekekkel folytatott „küzdelemnek és szenvedésnek”, melyet többnyire kilátástalannak ítélnek meg, de mint mondják, legalább őszinték, nem úgy, mint a nevelőszülők, akik kötődést és szeretetet ígérnek, ellenben ők ilyenre nem vállalkoznak és értelmét sem látják.)

6. A gyermekszegénység elleni küzdelemnek legalább olyan fontos eleme a tiszta, őszinte beszéd, párbeszéd és vita, a laikus és szakmai közvélemény formálása, jó minőségű, elérhető és folyamatosan közvetített információk terjesztése a létezés minőségi elemeinek minimumáról, és az ezekhez szükséges eszközökről, módokról, mint az étel, hajlék és az oktatás. Nem lehet előbb az utóbbit, és majd egyszer a többit megteremteni, ez csak párhuzamosan, egyidejűleg lehetséges.

7. Elfogadhatatlan, hogy sokévi kérés és sok nemzetközi példa demonstrálása ellenére sem valósul meg legalább az országos botrányt, figyelmet kiváltó esetek többszempontú elemzése, a történetek értékelése, és a levont tanulságok alapján a szükséges változtatások elvégzése, a történetek feldolgozása – módszertani levél, tananyag és a döntéshozók számára elemzések formájában. Nem lehet hosszútávon megúszni a szembenézést, a kimenet, az eredményesség mérését. Bármilyen fájdalmasnak és veszélyesnek tűnik: a kutatás, elemzés, értékelés legalább annyira szolgálja a szociális ellátó rendszerben dolgozókat, mint amennyire veszélyeztetési pozíciójukat, presztízsüket.

8. A segítő szakmákban dolgozók többsége mára ugyanolyan kiszolgáltatott és képviselő nélküli, mint a gondozandó, segítő kliensek. Információ és ismeret szűkében szenvednek, alkalmazójukkal szemben kell sokszor képviselni a segítségre szorulókat, nem kapnak megfelelő feltételeket a munkájukhoz, sok terület kidobott, rosszul felhasznált pénznek tartja a szociális szolgáltatásokra fordított összegeket. Legtöbbjüknek nincs esélye, módja a munkahelyváltoztatásra, nem tud mobilis lenni, nincs más lehetőség, vagy ugyanaz a munkáltató, így zsarolható és korlátozható, ami a munka minőségén, az elvégzettek is erőteljes nyomot hagy. A bajt jelentősen tetézi, hogy nincs szakmai érdekképviselő. Kis számban találhatunk csak érdekvédelmi kezdeményeket, ezek sem hatékonyak, alig látszanak, erőtlenekek. Az ismert szakmai szervezetek kiszolgálják a főhatóságokat, kormányzati szempontokat, sem egyes botrányok esetén, sem egyes érdekvédelmi ügyekben, sem átfogó kérdésekben nem hallatják a hangjukat, nem működnek láthatóan, nem konfrontálódnak. Sok éve leosztott, kirobbanthatatlan pozíciók, elvtelen lojalitás, pénzosztás, érdemek kölcsönös elismerése és folyosói sopánkodás, gyűlölködés, kétségbeesés, reménytelenség jellemzi a helyzetet.

Új év, új lehetőségek! Mindannyiunknak kívánom, hogy elkezdődjék valami változás, valami elfogadható!

Herczog Mária

¹ Gyvtv. 6.§: A gyermeknek joga van ahhoz, hogy segítséget kapjon a saját családjában történő nevelkedéshez. 7.§ a gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt nem szabad családjától elválasztani. A gyermek szüleitől vagy más hozzátartozójától csak saját érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el.